

Богдан БЕЗХУТРИЙ – сучасний український письменник. Народився 1973 року в місті Харкові, дитинство провів на Полтавщині, в містечку Кобеляки. Закінчив Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Працював в органах внутрішніх справ, на кафедрі політології ХНУ та в Інституті стратегічних досліджень при Президентові України, займався приватним підприємництвом в Україні, Чехії, Польщі. У 2015–2016 рр. перебував у лавах Збройних сил України.

Роман «Треті півні» (2020) – літературний дебют автора й водночас результат його тривалих роздумів над долею України, її минулим, сучасним і майбутнім, намагання ще раз указати на ахіллесову п'яту одноплемінників і спонукати нове покоління до самостійницького, державницького мислення, духовного європеїзму.

ТРЕТІ ПІВНІ

Філософсько-сатиричний роман-епопея

Уривок

Решетилівський сотник Скочисторч, герой Полтавської звитяги, славний на всьому Україну тим, що з першого пострілу поцілив був кобилу під кошовим-зрадником Гордієнком¹ та полонив хвацько з десятком козаків-запорожців, за старим добрим московським звичаєм колесованих невдовзі без зайвої тяганини, нарікав та скаржився новому верховному начальству на захланний малоросійський суд. «Із давніх-давен, із діда-прадіда, ми, Скочисторчі, знані були на цілій Гетьманщині по всіх ярмарках, – кричма кричало прошеніє, – своїми смушками!» Потому решетилівський сотник розлого викладав петровським гражданським шрифтом усяку всячину про той смушок: що воно та до чого, яка з нього, смушку, користь поспільству в хазяйстві, як він гріє, і натякав обізнано, що ті його предковичні спадкові смушки придалися би неабияк у холодних північних краях, зосібна й у новій царевій столиці – Петербурзі-городі, на її подальшій і невпинній малоросійськими козаками розбудові. З усього виглядало, що славні Скочисторчі доволі вправно стриножили овечі смушки в тій Решетилівці та примножували завзято в купі й злагоді з громадою: всілякими підсусідками, помошними, орендарями,

наймитами козацьке своє добро заради спільної, очевидячки, користі та справи, що в ній із діда-прадіда так хазяйшовито й щиросердно кохалися.

За тим би всім жити йому й поживати, добра наживати і горя не знати, та затишний цей лад і супокій, справдешній земний рай, нині поважно загрожений, бо поламать його дощенту брутально заповзявся, як переповідав обурено в своїм прошеніі скривджений сотник, неабихто, а полковий суддя Макогоненко. Нібито той суддя, неозорі лани якого сусідили із смушковими угіддями Скочисторча, – гнівно присягався святою Покровою і давав без жалю правицю на відсіч героїчний сотник, – здавна заздрих їм, хазяйшовитим Скочисторчам, а тепер, не криючись, поклав загребуше око на отари, випаси й на увесь, таким робом, славний їхній предковичний смушок, од якого «премногія благі всячеської пользи на многії літа Отчеству присовокупить!» Саме тому, як твердила цидула далі, пан полковий суддя через підлеглі йому ж суди замірився одібрати в нього не лише спадкові угіддя й маєтності на тій чудернацькій підставі, що вони, буцімто, споконвіку належали якимсь Скачисторчам, а зовсім не Скочисторчам, про котрих тут начебто ніхто й зроду не чував і, мовляв, Господь його знає, де вони й узялися... Задля того Макогоненко надбав дивним чином відповідних свідків серед його ж, сотникових, помошних людей та всіляких родичів! Та намірився одібрати не лише ті спадкові смушкові землі, а що гірше – заодно й сотникову

¹ Н. В. Гордієнко Кость – кошовий Запорізької Січі, сподвижник гетьмана Івана Мазепи, приятель короля Карла та його янгол-охоронець, загатий ворог тогочасних малоросів і московитів, а також особистий – царя Петра. Перекопаний єврооптиміст, хоч і з національним трипільським обличчям. Із Полтавщини родом.

жінку, із якою злигався, вірогідно, на минулорічній прощі до святих київських місць, а тепер, тулячись за урядовий свій клопіт, нахабно сюди... до неї, тобто, вчащає... Із таким лихим наміром полковий суддя в одверто ганебний і немилосердний спосіб звинуватив повноважно геройського сотника Скочисторча у багатоженстві, сожительстві зі званою решетилівською ворожкою, відьмою і пліткаркою Терпилихою та недбальстві у виконанні подружнього свого обов'язку перед рідною жінкою, а саму пані сотникову примусив виступити у тім привселюдним свідком! Крім того, подекують обізнані люди, суддя безперестанку намовляє пана полковника, чоловіка часами на розправу гарячого, позбутися під брехливим приводом шахрайства та розпусти решетилівського сотника Скочисторча, одправивши його геть з очей сторожувати водяний млин у Кобеляках. Однак ж, як кого в полку попитати довірливо із належним, можливо, пристрастїєм, то усяк вам скаже, перекопував гаряче верховну владу бідолашний сотник, що отой полковий суддя Макогоненко і є сам найзахланнішим негідником, мошенником та здирником, а вже яким справдешнім є розпусником... то, ма'ть, недарма всенька Полтавщина за ті гріхи Макогоненка як облупленого знає, бо тавра ніде на ньому ставить, і пан Бог тому – правдивий свідок!

Та от у чім біда: біда в тім, що по гетьманських наших малоросійських судах, доповідало розпачливо прошеніє, Божа та правда спить тепер міцно й совістю вкривається, доброму й чесному душею (бо таким уже на світу родився) чоловікові, хоч би й був він чимось у товаристві одмітний, як оце я, за всіма тими маєтними урядниками полковими: суддями, писарями, осавулами й самими, ніде тої правди діти, панами полковниками, ніяк не протовпитись... А про вищих наших урядників, старшину генеральну, саме правління гетьманське, то годі про таке проти ночі й пошепки говорити... Не поможе, присягався, звіряючи найвищому начальству тутешню таємницю, решетилівський сотник, і з тим усім «по давньому нашому малоросійському обичаю» і хабар, позаяк заможне панство полкове та генеральне дасть і візьме навзаєм, і то, очевидячки, не раз, у стократ більше за чоловіка, хоч і чесного, проте чинами й маєтками, на біду, слабшого. «Рука тут скрізь руку миє, а тоді всім, любесенько, самі й заправляють», – повідомляла цидула зневірено та, ворушачи згорьовано минувшину, нагадувала шанобливо між іншим, що ось не лише в такі ж зовсім далекі часи, а й навіть недавно була, мовляв, серед місцевого начальства свята Божа людина – Василь Леонтьйович Кочубей – генеральний суддя Лівобережної України, чоловік щиросердний та справедливий, славетний мученик. Нині – вже не те, ніхто зі старшини сьогочасної не рівня йому, бо здрібніли

духом, зчерствіли душею, тож шукати правди в наших не своїх судах малоросійських, зосібна й у Генеральному, тепер не випадає, лиш горя зазнаєш!

«Зостається нам тут, у Богом покинутій і людьми занедбаній Гетьманщині, – розправляло далі крила сотникове прошеніє, – одна-однісінька, але велика надія, надія посполитого люду малоросійського на суди швидкі та справедливі – суди імперські, на закони тверді та непідкупні – закони всеросійські, коли для всіх і скрізь вони залізні і єдині!» За тим піднесеним своїм душевним криком решетилівський козацький сотник Скочисторч висловлював розчулено, хоча й обережно, скромне сподівання на те, що там, у вищих начальственних інстанціях, недостойну вельможної уваги горопашну писанину його ті, кому треба, допровадять неодмінно туди, куди треба, а саме до найяснішого та наймудрішого «Правительствующого Сенату», а там уже розберуться правдиво... Не може ж, мовляв, такого на сім світі бути, щоб заслуженого перед Отечеством, славою вкритого чоловіка, хай лиш і сотника, та добрії нагорі люди покинули напризволяще в тій його біді, на погату «захланним тутешнім ворами і негодяям...» У передостанніх рядках малоросійська цидула ненароком якось, уповні мимохідь, інформувала довірливо тих добрих людей – можливих рятівників своїх, що як був іще, тамтого року, пан сотник во щирій злагоді вкупочці з рідною жінкою, то чував ніби од неї не раз, хоч, наче, воно й не виразно, буцімто полковий суддя Макогоненко при нагоді згадував усе незлим тихим словом старі мазепинські часи й говорив при тому пані сотниковій, що було ж, мовляв, колись на Україні: за тим тямущим проводирем жили, як у Бога за пазухою, наче вареники в сметані, – ото, мовляв, був тоді достеменно в нашій Гетьманщині справдешній затишок і панувала скрізь достоту серед товариства добра злагода! Але то так... не ручуся... на совісті, прости Господи, дурної жінки...

І наостанок уже зовсім, закінчуючи врешті своє прошеніє, прохач, герой Полтавської звитяги, славний на всеньку Україну решетилівський сотник Скочисторч, розправивши гонорово на весь обшир рідного смушкового краю підступно підрубані різною поганню, ворогами та негідниками крила, торкався коротенько засадничих державотворчих питань. «Кожна в нас дитина знає, – запевняв палко добрих людей сотник, – що за мудрими Решетилівськими статтями², дякуючи Богові та Імператорові-самодержцю, багацько різноманітних намірів, нахилів, помислів малоросійських, котрі непевні були або недоречні, а походили не так із лихого

² Н. В. Решетилівські статті 1709 року – законодавчий акт царського уряду, спрямований на істотне обмеження та подальшу ліквідацію політичної автономії Гетьманщини. Щось на кшталт сьогочасних Мінських угод... У малоросійській, звісно, інтерпретації.

умислу, як із глупства тутешнього нашого, викрити й припинити вдалося завчасно, іще до постановня їхнього в нерозумних головах наших! Однак ж на долі моїй нещасливій, на долі, притім, чоловіка не останнього в Гетьманщині, на долі, що наче зблідла перемерзла трава на степовому сонці, як дві краплі води подібна до долі батька нашого козацького, славного Хмельницького за осоружних польських часів, видно без труду, що щось воно тут не тее... Видко тут без труду, що вся ота гетьманська братія наша, лівобережна, тулячись за ласку та прихильність царську й всячески з верховним начальством показну злагоду, творить у підвладному краї іменем найяснішим, а руками своїми, справжнє лиходійство, визиск, шахрайство, бо має права й вольності царськими величествами надані “по старинному их малоросійському обычаю” владу вершити, за законами своїми давніми козацькими чинити тут над людом суди розправу! А що вже з того для люду нашого тут постає, то самі бачите, добродії, видно без труду...»

Тож зовсім наостанок пан сотник, розгнівавшись остаточно та схвилювавшись до краю, закликав під гарячу руку добрих тих на петербурзькому болоті людей, не зволікаючи, безглузді й шкідливі для «православно-козацького народу нашого» інституції та установи гетьманські скасувати ік бісу й найперше – захланні шахрайські суди малоросійські, замістивши їх, на початках, імперськими військово-польовими; на решту ж установ поширити поки закони та устами всеросійські й прислати туди негайно московських справедливих справників, а саму недолугу Гетьманщину перевернуть із пристрастієм натурально догори дригом, покаравши найперше злодіїв, що важили на спадкове добро козацьке... «Ну, та то вже для Таємної канцелярії всеросійської робота, їхній хліб», – додав у кінці уточнення й розкланявся-таки нарешті.

«Скачісроч... Сковісроч... да нет же, дьявол ево, Сковісроч... нет, друг любезный, не то всьо, Скачісроч... вот, вот... снова не то, мілейший, а ежелі, а вдрут, вот так загадка, пайді-прінєсі, аднака!» – бойовий Метелиці побратим, бравий вахмістр Печорін, щиро розгубився. Нічого не міг удіяти він, досвідчений фаховий контррозвідник-доброволець, із таким чудернацьким малоросійським прізвиськом, яке, не поміщаючись геть у його нетутешній північній уяві, наче заповзялось свідомо глузувати з нього тут, у Полтаві, у себе вдома... Безсило ворушив він тремтливими губами своїми над підступними паперами, однак лише недоречно плямавав і пускав на папери слину, а загадкове прізвисько вперто не піддавалось; дарма вдивлявся він вдумливим поглядом заглякших до болю очей у клятві рядки сотникового прошення, силкуючись подужати цей тугий морський гордіїв вузол, а загадкове малоросійське прізвисько затято опиралось, не бажаючи ніяк іти вахмістрові в голову.

«Ета, аднака, какое-то мазепінство, што-лі, форменнае мазепінство, аднака...» – майнув раптом непрохано десь у підсвідомості тривожний здогад, проте зміст прошення невідомого йому автора Печоріну на диво сподобався: він виявився гостро актуальним, злободенним, непідробно життєвим, зачіпаючи, водночас, вічні філософські теми всеросійського життя-буття. Та й сам цей невідомий автор викликав у старого бравого вояки Печоріна якусь ледь вловиму людську симпатію й уповні виразне співчуття до буремної долі його на тлі епохальних подій; але основне, що відчув і збагнув досвідчений вахмістр, переглянувши уважно, з олівцями, доволі розлоге й багате на події те прошення: малоросійський автор безпомилково й майстерно, вочевидь, ловив парусами степової душі своєї бурхливі навколишні вітри часу, і то не лише теперішнього свого, що в ньому обертався, а й минулого... Та основне, поза сумнівом, що той автор, судячи з викладеного, не менш вправно напинав паруси свої грізними незнаними вітрами майбутнього, стриножуючи майбутнє завчасно й завбачливо, іще навіть до настання його, та завше зостаючись у тому клятому майбутньому на коні верхи й не падаючи з нього ніколи сторчма вниз. «І как ета у ніх, у мала-рассіян, ловка виходіт... Всьо, паді, стервеци, загадя чувствуют, шкурай, што лі, ані свасей чуют, куда ветер падует, ілі другим чем, хрін іх, стервецов, знаєт... – подумалось чомусь фаховому денікінському контррозвіднику Печоріну цілком щиро та доброзичливо, і тут він відчув несподівано серцем, що в цього ось роз'яреного прохача з Решетилівки, попри грозів на нього звідусіль нападів, мало таки на обрїях сплюндрованої долі запевне розвиднитися. – В ваде не гаріт, в агне не тонет, што ему сделаєцца, викарабкаєцца... Аднака ж, следует, непременно, памочь парню: архіпалезнійший, может стацца, акажецца чєлавєчїшко...» Не мудруючи й не гаючи надаремне дорогоцінного передполуденного часу, нашкрябав товсто пронизливо-синім на лівому горішньому полі: «Разобраться решительно, решит утвердительно, доложит незамедлительно!!!», а справа дописав угорі вже червоним найважливіше: «Зачислит предварительно г. С..ча в действующий резерв» та, лишивши клопіт із невловимим малоросійським прізвиськом на прискіпливих під опікою побратима Метелиці щурів-канцеляристів, зітхнув полегшено й узявся вдоволено за наступне невідкладне...

Удова колишнього городового Вошколупенка з глухої якоїсь полтавської околиці, чи то Копилів, чи то Розсошенців, знана посеред місцевих віддавна як баба Вошколупиха, інформувала збентежено нові законні власті, що бачила особисто позавчора на своєму кутку самого Петлюру. Позаяк же заколотник той, за перевіреними надійними свідченнями, добутими лицарями контррозвідки оперативним шляхом за оригінальним

денікінським рецептом, нині вже, на жаль, нащадками утраченим, виявився несподівано тутешнім зроду, то сенсаційне бабине викриття визнане було фахівцями-добровольцями невідкладним і гідним щонайпильнішої уваги та найретельнішого вивчення зі всеохопним з'ясуванням усіх обставин цієї події. До слова, за розрахунками командування, мала підсобити неабияк у поважній державній справі ловів оголошеного негайно після оволодіння краєм у всеросійський розшук того волоцюги-шибеника й чималенька, як на буремний воєнний час, золоточервінцева винагорода за його голову, зібрана щиросердно місцевими хазяями-хліборобами задля встановлення злагоди й повернення затишку до рідної хати. Тож начальство обґрунтовано цілком покладалося на воскреслу під ту пору з небуття громадянську свідомість нових старих своїх малоросійських підданих...

Пізенько так, доволі пізенько (Бог його коли точно знає, а вона, шанована людьми удова шанованого чоловіка, брехати не стане), мо', до опівночі, а мо', й опівночі, та вже напевне не опісля... Так-от, вона, шанована людьми заявниця й подателька сього прошення, добропорядна полтавська удова Вошколупиха, як то зазвичай буває, верталася додому поволеньки, мо', із вечорниць, а мо', з дівочих посиденьок, чи й просто собі з гостей... Верталася отож вона, Вошколупиха, собі додому поночі од куми своєї Пріськи Годованої, що з нею до церкви разом зазвичай ходять. І як добрела вже була до старої водокачки, де стоїть при дорозі сама-самісінька обгоріла тополя, на котрій перед тим точнісінько сорок днів тому повісили були хвацько браві добровольці денікінські якогось осоружного червоного китайця, чи латиша, а мо', й угорця, на чудернацьке ненашенське прізвище Шварцбард, – а ніч довкола така стояла, що видно, хоч жменями голки збирай, – то тут-таки прямисінько обімліла й заточилася аж набік, кудись під тополлю, мабуть, ошелешено, бо не второпала од страху: хто вона є, і де ж воно, на яким світі, перед очима її коїться теє... Ще треті півні тоді не одспівали, а навкруги ж бо – нікого, й ніхто ніде анічирк, лиш песиголовці-вовкулаки затягали зусібіч тужливу пісню свою, проймаючи горопашну душу наче до кісток аж і виймаючи з неї, того не забуде, кишку за кишкою, та, розмотуючи все те поволі, обводили хороводом, бісові діти, круг неї під клятою тополею розгонисте таке вогняне коло, хоч воно пізніш, правду кажучи, і погасло було, одначе ж тліло ще довго й смерділо таки добряче!.. Отож-бо й воно, а ви кажете... Ага, ще ось: вили під ту пору навіжено, ніби показалися, з усіх усюд розпусні тутешні коти, лячніше за собацюг, достеменно страшніше за собацюг навіть, вила та сила-силенна котів: справдешня наволоч, нечистої усієї сили послужлива челядь, як отці святі казали, та вона, бідолашна, тоді ще не второпала, до чого воно...

Так от, значить, до чого це вона: прямисінько з водокачки, десь, наче, із самого верхечка, перед її, значить, грішні очі, повітрям навпростець, ніби на яких санях, злетів чи з'їхав попросту, а як вже точно – не розібрала з переляку – здоровенний, як для дерті, зав'язаний лантух, увесь геть закривавлений, набубнявілий, і гепнув тяжко об землю акурат на границі того кругу вогняного, котрим її вовкулаками обведено, та зразу не розв'язався, бо був, видать, кимось на совість зав'язаний... Далі ж бачить, хоч і з трудом, бо все, Господи, перед очима пливло та їхало, що лантух той, значить, спочатку помалу ворухитися починає, та все більше згодом і сильніше, вовтузиться, йорзає по траві, розгойдуючись із боку в бік на землі, так, сам по собі, із середини, одначе границі проведеної не переступає, на її, удовину, сторону не заїжджає – отак йому, самим, очевидячки, дідьком загадано було... За тим, бісівська сила, потроху, потроху, та вже й розв'язується, значить, на границі прямо, а вона тут якраз чує – котяча нечисть завищала, наче, гучніш, а тоді – ще та ще, та такий підняла, прости Господи, мов на Сорочинському ярмарку, ерихонський лемент, що й у Миргороді неблизькому з Диканькою, казала кума (а їй ніби хтось на базарі), чувать його було, та так, що люди й не спали!

Ось-ось якраз, коли завило все кругом, висовується з лантуха зразу рука одна, людська, наче, а в ній картуз пишній генеральський, увесь у крові, із руки тієї кровиця на траву побіля тополі рясно капа... А за тим вже, трохи, тобто, пізніш, появилася з бісівського мішка й голова, натягла зразу кривавою рукою на себе генеральського картуза, а з козирка ж його, Боженки, на землю кров так і юшила, так і юшила, та й каже, ніби до неї, удови, дзвінко й лунко так: «Здоров-була, молодице-полтавочко! Чи ж зосталась іще, дитино, бісова жидова у місті, га?» Тут у неї, Христе-Господи, ніженьки підкосились, обважніла вона, посунулася і сіла махом одним, не розбираючи, під тополлю, на сухе, значить, гілляччя, лиш затріщало ніччю, та вона того не чула... Одначе ж бачить Вошколупиха – видно довкруг, як у день – голова генеральська, не дождавшись, ма'ть, од неї слова, прихилиється, вдивляючись кривавим своїм поглядом у вдовин бік, усе ближче, ближче, а на лобі, прямисінько посередині, світитися – у язиках вогняних сатанинських, що навколо вовкулаками стрибають, золотий тризубець – отой, самостійницький наче, чи що... Отакої, значить!.. Мить того ясновидіння спантеличена баба Вошколупиха супроводила мимохить порядною масною чорнильною ляпкою та, не знітившись аж надто, продовжила, шкрябаючи самозречено пером, свідчити...

І ото вже тут, переконувала вона начальство, їй-Богу, таки тут, під тополею клятою накарачках, її, дурну, мов прошило, неначе прорізало гострим чим із середини, від низу самого, значить, і до верху аж,

штриконуло враз у макітру її довжелезним пужалном, хоч і очі її бідолашні заслані були пеленою густою, а таки... таки взнала голову генеральську: точнісінький, крий Боже, Петлюра! Так і є, Петлюра! Симон, а по батькові не скаже, вже те призабула, хоч рідню його, ніде правди діти, оддавна знала, та й самого його тоже таки нівроку. Було колись, як дівкою іще ходила, то частенько, значиться, торгувала тоді на базарі полтавському всіляким крамом дрібним (там, до слова, і з чоловіком своїм, Вошколупенком, зазналася, бо ходив він там, по рядах собі, особо ж харчових, і давав раду та лад бабам, денно й ношно, денно й ношно, щоби, знать, порядок був і спокій та ніхто їх, бабів, не зобижав...), а вона, Вошколупиха, там від зорі вже медяниками торгувала... Добрі ж були колись у Полтаві медяники, людоньки, ой, добрі! Добріші, їй-Богу, і за сорочинські, хоч і ті смаковиті, а усе ж полтавським не рівня. Та тепер уже нема таких медяників у Полтаві, їй-Богу, нема... Так от, там, значить, на базарі, з чоловіком своїм тоді вони зазналися, незадовго й покохалися душа в душу, а за тим скоренько й любесенько були з ним побралися. Під вінець ставали там же, на базарі їхньому, тобто, прости Боже, у церкві їхній, тій, що при базарі, на старому майдані...

Так от, значить, до чого це вона: за тих часів давніх, коли базарювали вони славно з чоловіком, той Петлюра був семінаристом, бо вчився, нібито, не доведи Господь, у духовній семінарії, на базар же до них учащав разом з іншими вишкребками семінарськими, що у ватаги цілі завчасно юртувалися, а тоді, по кілька душ розділившись, налітали зненацька саранчею та обносили безбожно, волоцюги трикляті, усе на базарі, усе, що лежало погано, особо ж у рядах, де все з'їсне... То вже було лишенько, та й годі! Чоловік її, Вошколупенко, ганяв шибеників тих, як міг: бувало, й стріляв по них із коліна, поверх довбешок їхніх, тирсою набитих, та не попав, одначе, ні разу... Так той Петлюра Симон, як не був ще тоді, давно, значить, ніяким самостійником, то любив особо полтавські медяники, а вона, вдова, ними й торгувала, на біду свою, то ж він, іродяка, крав їх у неї завзято, а як трапиться, упіймають удвох із чоловіком або разом із кумоньками її, подругами вірними, цього негодя, отоді вже – начувайся, капосник духовний! Там і для родичів його було роботи багато, діло ж бо поважне!

Так-от вона в часи ті давні всіх тих Петлюр і зазнала, тепер же, як прихилилася до неї голова та страшна генеральська в пишному тризубому картузі, то вона й узнала одразу, що воно за один та що воно, значить, за цабе... А голова ж уп'ялась була поглядом пекучим їй прями́сінько в фізіономію, витріщила кров'ю наліті свої баньки, а тоді як розрегочеться навіжено, захлинаючись аж та одпльовуючись на всі боки, заглушивши на хвилю нечисть усю котячу з

вовкулаками й песиголовцями тими. Опісля змовкла враз, сплюнула густо на землю, закрутилася, завертілася, наче у вирі, дзигною, вислизнула, Боженко правий, із тілом своїм укупі в'юном із мішка, та й пішла навприсядки гопака акурат по границі огняній, і все навколо, і все навколо неї, Вошколупихи, у чудернацькому дикому танці, нетутешньому ніби, витинаючи при тому, однако, точнісінькі полтавські закабулки! Що вже, Господи, в очах та й у голові вдвиній сердешній од страхіття цього несусвітнього діялось, – ото, люди добрі, такого шарварку й у думках нашеньських із земствами усіма на додачу не видано й не чувано ніколи, і засідателями ж, ма'ть, самими їхніми, брехать не буде, не брехала бо одвіку, – і мерехтіло все, і миготіло, і рябіло, а вже ж макітрилось як, лишенько! Отож воно так, брехать не буду...

І от що, значиться, важне, особо ж для следствія... Як плигав він, іродяка, близесенько зовсім од неї, перед очима прямо, і лементував знавісніло серед ночі на куток їхній увесь безперестанку, що геть, мовляв, тих кацапів клятих із наших українських вбиралень, та бий, мовляв, народ святий православний, жидів – рятуй Україну, і вишкірявся, регочучи, то бачила вона на свої очі точнісінько в Петлюриній паші ікла: були вони, значить, у нього з боків обох... акурат умісто верхніх зубів кутніх, що в людей бувають, та й гострющі, видно, бо блищали вже дуже... Отакої, значить!.. За тим ще дозвольте їй, господа хорошіі начальство, доложить особо, бо може быть воно важне й для суду, що як повернувся був якось самостійник до неї задом своїм, то запримітити встигла – там, іззаду, натурально хвіст у нього, хоча й не ахтіякий: так... скоріш огузочок, хоч і пухнастий. А стирчав він прями́сінько з галіфе, через прорізь, значить, і ворушився, посіпуючись наче...

До чого ж воно дійшло – те жахіття потойбічне, і де ж таки урешт поділося бісовиння, а особо – Петлюра, брехать не буде – не брехала одвіку, бо могло воно десь під кінець із голови горопашної втератись, позаяк знайдено її було вранці під тополю в канавці й не при пам'яті ще трохи добрими людьми – сусідами Пацюками, й одведено ними ж милосердно до дому, спать далі в своїй хаті. Одначе не може вона промовчати, а таки ж пам'ятає, згадує, хоча й в імлі ніби якійсь, як генеральний отаман, тобто ж іродяка, що з головою Петлюри, після гопака зразу, і коли догорали були вже потроху нутрощі її бідолашні, вовкулаками-песиголовцями поцуплені, перекинувся нахабно здоровезним чорним котом, видерся, виючи нестямно, махом на тополю, аж на вершечок, і прокури́кав звідти півнем тричі на пів Полтави; перелетів потім, б'ючи себе крильми в груди, із деревини на водокачку й присів там перепочить трішки, а вже затим, спустившись на землю, обернувся враз Тарасом Бульбою, натяг зразу на себе генеральського картуза й

причепився був до першого-ліпшого песиголовця, сувороро так у нього допитуючись: «Ну що, синку, змогли тобі твої ляхи?!», і сам же, не ждучи нітрохи, відповідав із притиском: «А все ж недарма в народі польському кажуть, що без самостійної України й вільна Польща неможлива!» Посліднє, що згадує, наче уві сні: отаман Петлюра, убраний, Господи помилуй, архієреєм їхнім із соборної главоусікновеної церкви Агафангелом, із хрестом золотим на всі груди, значить, із кадилом у лівій, а з віником мокрим у правій руці своїй, картуза з тризубом, однак, не скидаючи, підійшов повагом, границю огняну (вона вже лиш тліла тоді спроквола) переступивши нахабно, покropив її, удову, рясно нечистою якоюсь із віника свого, обкурив мовчки зусібіч, вимахуючи поперед очі кадилом, а далі, обквацївши спершу ретельно чимось солодкавим таким із кишені, поцілував кріпко, та й довго ж як, її, бідолашну, прямисінько в губи, тоді поморщився, ірод, ісплюнув гидливо, а вона зомліла!.. За увесь, значить, довгий неподобства бісівського час, у розпачі перебуваючи, аж поки за цілуванням не стратила вже послідньої пам'яті, не могла вона – брехати же не буде, не брехала бо одвіку – і мізинцем останнім поворухнути, отак було їй пороблено... тож-бо й воно... а ви кажете, – отак підсумувала бачене свідок обвинувачення Вошколупиха.

За сим попросила вона уклінно їх, господ хороших – нове начальство, розібрать поважно її бувальщину, прискіпливо та з належним пристрастїєм, аби не було, боронь Боже, на будущину ворохобним самостійникам принадно лякати та зобижати серед ночі порядних міщан полтавських, особо ж як вона – бабів сердешних, значить, бо можуть, песиголовці, як не відганяють, унадитися й до хат людських, особо ж до тих, що скраю... Насамкінець, в останніх рядках прошенія, непокоїлася баба Вошколупиха ґрунтовно простим питанням: де, коли і як може вона чимськоріш заполучити до рук своїх за службу правительству золоті полтавських хліборобів червінці, позаяк у теперішньому гармидері й шарварку непевному всяке, мовляв, на світі буває – так зазначала особо вона, не сумніваючись, проте, жоднісінько в основному: одплигався вже, знать, розбишак Петлюра Симон, не подужає більше Україною тією дурною голови людям добрим знічев'я морочити, не стане тепер людям пустого клопоту... Начальству ж радила Вошколупиха щиросердно не перейматися надаремне, а вирядити натомість у тамті краї, чи то Копили, чи то Розсошенці, поважну експедицію, обложить хвацькими добровольцями весь куток, бо де ж йому, Петлюрі, бути, вештається – ма'ть, там усе, іродяка, як не побіля тополі обгорілої, так навколо старої водокачки, а де ж іще. Мовляв, місця такі нечисті, мо' й здавна, а їй на підставі сього прошенія видать, часу не гаючи, гроші, інформація ж бо неабияка та й на-

дійна, мовляв, напрочуд, бо ж на власні очі... та й по всьому тоді вже, отакої, значить!

Одірвавшись від тексту бабиного прошенія – захопливого за формою й надважливого за змістом своїм, вахмістр Печорін був одразу замислився порядно – не так, щоби дуже надовго, та все ж не міг відкараскатись він од мимовільного несподіваного відчуття, ніби давно колись, може й у дитинстві аж, чув чи читав він десь схоже одкровення. «Пажалуй, читав всьо же, точна читав, но где, где же?» – подумав він спантеличено, оглядаючи заклопотаним поглядом пристінний буфет, набитий по вінця опішнянськими глечиками й горщиками, на які подекуди невідомо коли й ким натягнуті були грайливо сорочинські брилі та капелюхи, витвори кращих солом'яних справ майстрів, занесені колись знаменитим гоголівським ярмарком аж до далекої губернської Полтави. «Чудно, ей-богу, однак!» – лише й спромігся він нашкрябати червоним грифелем дивну резолюцію на цидулі, та схаменувся скоро й, випірнувши із задуми, написав поряд синім звичне фахове: «Заявительницу допросить с возможным пристрастием, т. к., вероятно, у старухи ералаш в голове, но проверитъ непременно, доложить немедля!» Поміркувавши трішки, додав там же, обвівши написане суцільним червоним колом і підкресливши двома аж товстими рисами: «Готовитъ предварительно материалы в Лигу Наций по еврейскому вопросу в Малороссии, т. к. на основании изложенных фактов вероятно отъявленный геноцид со стороны петлюровских бандитов!!!» Відкинув убік натружені олівці й, тручи долоні, перевів з утоми погляд знову на ярмарковий малоросійський буфет із глечиками й брилями, затримався мить пильно на ньому, і раптом, ні з сих ні з тих, виринула в пульсуючій вахмістровій підсвідомості коротка, але ємна думка: «Брешут, сучьї бабы!»

З Кобеляцького повіту, з далекої Сокільської волості долинуло до чергових нових властей посланіє заможного тамтешнього хазяїна-хлібороба, потомственного козака-землевласника Мартина Рябокροля. Писав він зі свого спадкового степового хутора Рябокροлі Нижні, що лежав собі із сивих гетьманських часів у просторій мальовничій місцині поміж Ворсклою та Ореллю неподалік села Мартинівки. Посланіє чи прошеніє те писалося козаком Рябокροлем не безликому новому начальству взагалі, що засідало десь близенько, хоч би й у Полтаві, а самому верховному генералові Денікіну навпростець. Не було там, на розсуд дядька Мартина, геть нічого, що не варто було б главнокомверхові Півдня Росії взнати од нього особисто, а взнавши – втрутитись, а втрутившись – зарадити його, дядька, халепі, як не ділом, то, може, хоч добрим словом... Біда для «всієї нашої фамілії», як писав Мартин Рябокροль, тобто дядькової родини, полягала в тім, що ось уже з півроку, мабуть, а мо' й

більше, не мали вони вісток, не було листів їм од молодшого сина Левка, на гордовите батькове в посланні найменування – Льва, того Рябокроля, що ним понад усе старий Полтавського полку козак пишався, зазначаючи окремо на рядок цілий синів повний титул – «старший охочекомонної добровольчеської охранный гвардії єфрейтор».

Далі ж подавався з пам'яті батьком «любезному Антонові Івановичу» доволі докладно не лише службовий, а й простий «чоловічеський» життєпис Левка: усякого, як і належить та споконвіку заведено, з ним бувало, однак ж ізмалечку ще по знаках різних видать було, що вийде з нього не ледащо абияке, а хлопець порядний, меткий і беручий, «нашої» породи. Отаким, мовляв, наймолодший Рябокріль і вийшов, як зізнавався Денікіну Рябокріль-старший. І ще як малюм нерозумним Льва мого в мартинівській церкві хрестили, повідомляв дядько, то коли піп хрестика золотого метляв був перед ним на ланцюжку необачно, так він, хоч і немовля-немовлям, а хрестик той примудрився в батюшки Василя вихопить на льоту прямо, та так, їй-Богу, спритно, та й затис намертво в кулачці своєму, ледве одібрали пізніше, щоб таки на шию вдягнути!.. Уже коли підріс трохи, то любив дуже в запічку з братом старшеньким Кіндратом монетою дзвінкою гратися й шуткувати дотепно, веселий же бо на вдачу вродився – страх! Набере, бувало, цілу жменю копійок тих (і де він їх брав?), а тоді, значить, наділяє ними: собі, каже, так уже й быть, оці ось біленькі, плохенькі такі, справдешне, видать, залізчяча, що з нього відра роблені, а тобі, братіку, дивись які – блискучі, жовті, горять аж, золоті, не поплутаєш... Та й наділяє, мружачись, Кіндрата досхочу мідяками, а той лишень оченята милує, хоч на цілий рік старший; собі ж сrebro за пазуху, знай, складає та складає... Коли ж вибиралися гуртом усі з хутора до Кобеляк чи до Полтави аж, так де б не були: на ярмарку чи в кафешантані, в кондитерській Бреуса або й у пана Бродського фотографії, то й там малий Левко все собі безнастанно рахівницю шукає, заклопотаний, хоч плач, намірився раз – не зсунуть: велику, строкату, дзвінку, лискучу, із кості слонячої ніби; почув про таку в школі од пана учителя – хоче за срібло своє її купити й у Рябокролі наші Нижні притарабанити, щоб рахувати нею все підряд... Так, значить, любив він змалку вчитися, та от, шкода, – під боком школа в нас була чотирикласна лише... А вже ж рахував усе, бісова дитина, цілими днями й без рахівниці справно, за вуха його від того діла не одтягнеш! Заклякне, бувало, зранку стовпом під старою грушею біля комори й рахує, пальці на руках обох загинаючи, скільки ото за ніч напало; збивається, з долоні на долоню перескакує, по землі очима нишпорячи, а таки рахує затято! Чи, траплялось частенько, забреде в гай наш горіховий та й сновигає там

між дерев попід гіллям, видивляючись у траві горіхи, а тоді, чортеня, зарубки на стовбурі іржавим цвяхом завзято нашкрябує, аж до спіднього кору дірявлячи: скільки тут під цю пору назбиралося було горіхів, під яким деревом більше, а під яким менше їх, і де кращі; ото ж який, мовляв, всяка деревина в гаю дає врожай та яка, значить, користь із неї в хазяйстві... Та що казати: з голопуцькових літ не одгониш, їй-Богу, нічим Левка від генеральної комори, як із неї починають дядьки вантажити на підводи збіжжя для одправки на станцію, щоб везти далі залізницею на Одесу або на Дніпрові пристані для сплаву баржами униз, на Південь, до портів морських... Усе мішки рахував хлопець – отак любив змалку арифметику!

«Одне слово, порядний таки нівроку, Ваше благородіє, у мене парубок зріс!» – повідомляв втішено Денікіну Кобеляцької сотні Полтавського полку козак Мартин Рябокріль. І старших людей, усіх родичів суших, шанував Левко з малолітства справно й повсякчас: отця і матір найперше, дідів та бабів обох, особо ж батьків своїх, як були живі: Пантелія Трохимовича й Катерину Пилипівну – від Різдва до Великодня та до Різдва наступного, на усі, значить, празники, а спочилих усіх Рябокролів наших поминав лагідно завжди й з охотою тут-таки, недалечко, на хутірському родовому кладовищі нашому, за гаєм горіховим, куди всі вони з гетьманських часів іще лягали до купи справно. Земля своя ж, обітована, то їм і добре велося під горіхами тими...

А вже як виріс Левко наш зовсім, змужнів поважно і став достеменно Лев Мартинович Рябокріль, то прийшла тут на голову війна зненацька, й Левка були забрали аж на флот, матросом, на Балтійське море. Устиг він там одмітитись навіть, прости Господи, на самому Аврора-крейсері, коли не був ще той вражою злою силою нахабно збільшовичений, а більшовиків же осоружних не терпів він змалечку ще – страх як, більше за самостійників отих розхристаних, хоч і їх, конешно, не дуже... Та то вже все пізніше трохи. На флоті в боях полувинув він матросом зранення, кудись, наче, у тильну частку свою, хоть і розказував дома нам будучи, але строго секретно й пошепки, що то ніби вкусив був його водяний іхтіандр, злюща скажено морська тварюка, як ходив він увечері самотою оправлятися до вітру на корму та показався необачно до Балтійського моря задом. Однак ж добре-таки, що вернув Лев Мартинович скоренько з війни додому, у рідні Рябокролі свої! Дома, на хуторі нашому, розпочав він справно хазяйнувати зі всіма вкупі, загівати діла господарські всякі, на те бо мастак, а веселий на вдачу вродився – страх: виїде, було, молодий хазяїн, як заведено в нас, у поле людей провідать і на роботу поглянуть, так волоче за всіди за собою харчів підводу цілу, щоб, значить, заробітчан погодувати – любив, бісова дитина, аби од

пуза були нагодовані, щоб за вухами лящало! Я й сварився через те з ним часами, а він знай своє: добрий обід батрацький – повна комора хазяйська; ото ж годує собі ту братію шолудиву та все приказує, мружачись, лагідно їм: «Їжте, люди добрі, на здоровля, хоч повсирайтесь!» – отак шуткував, значить... Та ось іще: встиг-таки, на лихо, за кумпанію з нерозлийвою-другом своїм Грицьком Варварченком перед завірюхою самою женитись. Хоч і на дівці підходящій – порядній, меткій та беручкій, породи нашої, із сусіднього хазяйського хутора, Голяник Прісі... Зарилося ж на неї несито під ту пору багацько всякого байстрюччя наймитівського, та не на ту фамілію напали! А Левко мій, скажу особо, парубок примітний по всьому: і з боку хазяйського, бо не вітрогон, і на вид нівроку собі, хоч зростом невеликий, та дубок-хлопець, і лицем показний, бо чорнії брови й карії очі, як у Рябокролів споконвіку заведено. Потому незадовго родилася, точнісінько на теплого Олексія, і дитинка у них, дівчинка Маруся, отакої, значить...

Тоді ж одразу й замела-закрутила завірюха та клята, неначе люди подуріли: з усіх усюд чигали на хазяїв-хліборобів хижі пащі, свої ж односельці давні, і то не голодранці лиш одні, заходилися розтягати і ділити, а власть яка – їм байдуже, аби сусіда жерти давала! Левко Мартинович з усіма Рябокролями нашими опирався тому свавіллю гвалтовному, як міг. Бувало, що й оружно коли, бувало, що й... та частіш дубцем замашним і батогом із нагайкою гультяїв одганяв, спини їм справно періщачи... Більшовиків же на дух не терпів, бо злодії, самостійниками дурними гидував, позаяк користі від них людям у хазяйстві – ніякої, галасу ж багато, та й соціалізмами тими їхніми самостійними гультяїв та негодяїв лиш під'юд-жувати, ото і все! Гетьмана ж шанував, оскільки був той мудрий чоловік та злагоду хотів із затишком у краї відновити; Лев Мартинович заходився й помагати йому в тому, та не судилося... А вже як добровольці ваші до нас завернули, прогнавши більшовиків навіжених, то він аж наче на світ заново родився: «Оце, – казав, – із ними викуримо нечисту силу з Рябокролів наших Нижніх, проженемо, к бісу, за границю повіту, а мо'ї губернії, а там далі, то вже другі хай сусіди зади піднімають!» Ото й подався до вас, Ваше благородіє, окрилено, насвистуючи, а коли нагнали Добрармію більшовики кляті, із вами десь і пропав: одступив, значить, із добровольцями та Грицьком Варварченком із хутора рідного, що оберігав його завзято, одступив, ма'ть, і за границю повіту Кобеляцького... Та так, на лихо, швиденько, що й жінку рідну з дитиною своєю полишив, не прощаючись. Одписав відтоді, чи то, може, почта воєнна так ходить, раз один, що, ніби, за морем він Чорним уже, у Болгарії, урятувався з добровольцями, живий, тобто, а от додому верне тоді, мовляв, як море Чорне

замерзне, – то він ним скоренько на ковзанах сюди прискочить, а до того не ждїть – не вийде в нього. Отак пошуткував, значить!

А нас убили всіх... Лиш Пріся, невістка, із дочкою Марусею десь по родичах, у селах глухих, заховалися. Козаки червоні мене до купи з отцем Василієм на церковному мартинівському дзвоні повісили, часу не гаючи, тоді і дзвін той на землю попустили ниц окрилено... Брата Льва нашого, Кіндрата, сина мого старшого, у скрині жінчиній найшли, де ховався, та й порубали зразу на шинку дрібно, а дочку мою, Оксану, згвалтували гуртом та й одпустили потому любенько з хутора навсебіч, вона й пішла, сердешна, тільки-от збожеволіла скоро. Мати ж стара, жінка моя, Степанида, через місяць після того умерла, не на хуторі вже, правда, у хаті своїй, а в селі, під тином, акурат перед комнезамом... Потовкли нас без жалю на порох придорожній, перетопили, Ваше благородіє, горду, хоробру й працювиту фамілію нашу православно-козацьку на смалець, змазали рясно смальцем тим чорноземи наші і намастили досхочу ними чоботиська свої більшовицькі, «Інтернаціонал» насвистуючи. Отак воно вийшло, значить...

Далі ж писано таке: «Прошу уклінно Вас, лютезний Антон Іванович, поспособствуйте, чим зможете, Ваше благородіє, у біді нашої. Як промайне десь ненароком по відомству, по часті Вашій синок мій Левко, тобто старший охочекомонної добровольчеської охранный гвардії єфрейтор Лев Мартинович Рябокріль – чорнії брови, карії очі, зростом невисокий, із повіту Кобеляцького губернії Полтавської родом, одкомандируйте, лютезний Антон Іванович, заради милосердія і всього святого, дитину мою додому, у Малоросію, на хутір... Зостались тут у нього дружина молода, ненацілована, з донечкою малою зовсім, Марусею назвали, при батькові живому сирота, значить... Зостались тіні непоховані наші, неприкаєні, значить... Та ще страшніш – земля без хазяїна зосталась... Хутір, Рябокролі наші. Не може, Ваше благородіє, земля без хазяїна, а хутір без батька... Діла багацько там, а нічого не роблено... Червоні постоем у нас стали, на могилах дідів-прадідів бенкетують, а комнезами реманент розтягають і худобу, не криючись, по дворах розбирають, хати наші ламають. Земля непорана, горіхи напризволяще в гаю полишені, занедбане все... Змилуйтесь, любезний Антон Іванович, над Рябокролями нашими, одішліть, заради Бога, Левка мого додому, не може господарство ніяк без нього, земля сиротою плаче, його із-за моря виглядає, а він же хазяїн достеменний, здібний ізмалечку до діла того дуже... Не верне Левко – горе нам буде: розорять дощенту хазяйство все, хутір наш попелом пустять за вітром, гай горіховий зрубають завзято, а за ним і могили зарівняють наші, що з гетьманських іще часів під горіхами тими... Землю

бур'яном вкриють, у прах усе перейде, звідки й ви-йшло колись, тільки сліду не залишить – нікому ж бо... І стане так, ніби й не було ніколи на землі Рябокролів Нижніх, що лежали собі із сивої давнини поміж Ворсклю та Ореллю, ніби й не жили та не вмирили ніколи на своїй землі Кобеляцької сотні Полтавського полку козаки Рябокролі, пораючи її та лягаючи, коли треба, у ту землю справно, ніби й не існувало ніколи горопак цих на білому світі, і нікого з нас не пом'януть ніколи на нашій землі – нікому

буде, бо ті, що вцілюють, забудуть нас од страху зразу... От як воно стане, як не верне Левко додому...»

«Да уж... Не все дожили до пабеди, пала за Атечество на палях брані немала дастойних, вот і еті...» – подумав розчулено Печорін, змахнув скупі сльозу й написав коротко в горі багряним: «В дела Малороссийской коллегии, в назидание потомкам геройских г-д Рябокролей, сложивших головы свои за Великую Россию!» – та й перехилив, хрестячись, духом одним за світлу пам'ять їхню пекучу філіжанку полуденної колоніальної кави.

Олеся **ВОЛЯ** (Олександр **МІЩЕНКО**) – знаний український письменник, мислитель, дослідник Голодомору 1932–1933 років.

Народився 1952 року в селі Винники Козельщинського району Полтавської області. Автор понад 15 книг, зокрема «Книги буття України. Мор» (у 3-х ч.), двотомника афоризмів «Піраміда Духу», «Щоденників», роману «Степівщина», збірки повістей і новел «Перегін», збірки поезії «Українські катрени» та ін. Нещодавно завершив написання народної епопеї «Безкровна війна» обсягом 100 друкованих аркушів (!), яку сподівається видати за підтримки небайдужих земляків.

Лауреат міжнародних літературних премій імені Олесея Гончара та імені Григорія Сковороди.

КОЗАКИ

Оповідання

Винниківській команді «Козаки» початку шістдесятих років минулого століття присвячую.

Раніше, було, Льонько Підкова тільки прибуде з Кременчука (навчався в ПТУ – професійно-технічному училищі) – на гульки до клубу мерщій, або аж у Чечужино чи Хмарино «на чужу» – вже до чечужанських і хмаринівських дівчат клинці підбивати поспішав. На велосипеді туди хекав-добирався. Однак зараз його ніби хтось мудро-розсудливий напоумив – про гульки й не нагадуйте: футбол йому на умі. Льонько – капітан і тренер водночас місцевої команди «Козаки».

Село їхнє з діда-прадіда козацьке, вільне, тож і назва така горда – Козаки. Хутір заснував майже три століття тому колишній запорізький козак Ярема Підкова. Про це переказували старі-старезні діди й баби, а тим повідали ще старіші. Хутірець поступово виріс, як дерево на родючій землі, у типове землеробське поселення, яких в Україні не перелічиш. Двічі село перейменовували: на Червонозоряне (одразу після революційної завірюхи в сімнадцятому), згодом – на Щасливе. Але ні перша, ні друга назви не прижилися. Надто друга, бо яке в дідька «Щасливе», коли

таку страшнючу голодовку в тридцять третьому його жителі зазнали, майже наполовину вимерши; постраждали і в тридцять сьомому (сімнадцятеро чоловіків уночі «чорний ворон» кудись запроторив, і ні слуху, ні духу...); невзабарі ще й війна кожного сьомого викосила. Тож Козаки так і лишалися Козаками: не сприйняли люди перейменувань.

Отже, Льонько тільки й думав: як подолати «Непереможних» із сусідніх Телятників. Це спокою не давало. Скориставшись, що в училищі літні канікули, ніби на крилах прилетів у рідне село. Притьмом обходив хати, де жили однолітки-футболісти, і хлопці вже в день його приїзду гасали лифарівськими луками за шкіряним м'ячем, як заведені. А наступного дня Льонько гайнув на тому ж таки велосипеді ще й у Сушки, Красносілля, Рибалки, домовившись про товариські баталії. Саме в них, уважав, по-справжньому відточувалися, гартувалися нічим не замінимі бійцівські якості. В усіх товариських матчах козаківці перемогли з розгромним рахунком. Сушки